

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Κ. Αρώνη - Τσίχλη

Μ. Γκιόλιας: Μία ερώτηση θα ήθελα να υποβάλω στην κ. Αρώνη. Αυτές οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις στον ελληνικό χώρο ήταν αποτέλεσμα επιστημονικής μελέτης του κράτους για να λύσει το αγροτικό πρόβλημα, για να απαλλοτριώσει τα τσιφλίκια και να αποκαταστήσει τους ακτήμονες, ή ήταν αποτέλεσμα πίεσης του λαϊκού παράγοντα ως κινητήριας δύναμης της ελληνικής κοινωνίας; Ποιος ήταν ο ρόλος του λαϊκού παράγοντα σ' αυτές τις αποσπασματικές αγροτικές μεταρρυθμίσεις; Και δεύτερο: Ποιος ήταν ο ρόλος του εκκλησιαστικού τσιφλικαδισμού απέναντι στις μεταρρυθμιστικές αγροτικές προσπάθειες;

Κ. Αρώνη - Τσίχλη: Το ερώτημα που έθεσε ο κ. Γκιόλιας είναι αν οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις ήταν αποτέλεσμα της κυβερνητικής πολιτικής ή κάποιας λαϊκής πίεσης. Θα ήθελα καταρχήν να κάνω μία πολύ σύντομη αναδρομή στα χρόνια που προηγήθηκαν της πρώτης αγροτικής μεταρρύθμισης, επί Κουμουνδούρου, στα 1871. Στα μετεπαναστατικά χρόνια και καθ' όλη τη διάρκεια της οθωνικής περιόδου, αλληπάλληλες εξεγέρσεις ξεσπούσαν σε διάφορες περιοχές του βασιλείου. Ο όρος «αγροτικές», με τον οποίο χαρακτηρίζουμε τις εξεγέρσεις αυτές, είναι μάλλον σχηματικός και δικαιολογείται μόνο από το γεγονός ότι φορείς των εξεγέρσεων είναι κατεξοχήν αγρότες. Σ' αυτές τις κινητοποιήσεις υπάρχει η κοινωνική διαμαρτυρία χωρίς ωστόσο να υπάρχει η αντίστοιχη συνειδητοποίηση, η οποία θα οδηγούσε στη διατύπωση συγκεκριμένων αγροτικών αιτημάτων. Από το 1852, οπότε έχουμε την τελευταία εξέγερση του Παπουλάκου, και στη συνέχεια, παρατηρείται μία μακρά περίοδος ηρε-

μίας. Το 1871 λύνεται το αγροτικό ζήτημα με τη διανομή των εθνικών γαιών στους ακτήμονες αγρότες. Η επίλυση του αγροτικού ζητήματος στην Παλαιά Ελλάδα γίνεται επομένως «εκ των άνω», όταν ο πρωθυπουργός Κουμουνδούρος, με υπουργό Οικονομικών τον Σωτηρόπουλο θεσμοθετούν και υλοποιούν τη διανομή των εθνικών γαιών.

Στην Ελλάδα τα πράγματα πήραν άλλη τροπή με την προσάρτηση της Θεσσαλίας και της περιοχής της Άρτας το 1881, οπότε το αγροτικό ζήτημα εισήλθε σε μια νέα οξυτάτη φάση λόγω του καθεστώτος των τσιφλικιών των νέων περιοχών. Η θέση των θεσσαλών κολίγων κάθε άλλο παρά βελτιώθηκε με τους νέους αφέντες τους, εφόσον καταργήθηκαν πατροπαράδοτα δικαιώματά τους στη γη που καλλιεργούσαν επί αιώνες. Το ζήτημα των τσιφλικιών δεσπόζει από το 1881 μέχρι τη δεύτερη αγροτική μεταρρύθμιση του 1917, που υλοποιήθηκε από το 1922 και μετά κατά το μέγιστο ποσοστό. Βέβαια, κατά την περίοδο αυτή στη Θεσσαλία και στις σταφιδικές περιοχές της βορειοδυτικής Πελοποννήσου, που μαστίζονταν κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα από τη σταφιδική κρίση, εκδηλώνεται έντονα η αγροτική διαμαρτυρία με ένοπλα συλλαλητήρια, διαδηλώσεις και κινητοποιήσεις, οπότε διατυπώνονται και συγκεκριμένα αγροτικά αιτήματα. Ωστόσο, παρά την ύπαρξη όλων αυτών των κινητοποιήσεων, δεν αναπτύχθηκε ένα πολιτικά ισχυρό αγροτικό κίνημα, όπως συνέβη σε άλλες Βαλκανικές χώρες, και ιδιαίτερα στη γειτονική Βουλγαρία, γι' αυτό και η ελληνική αγροτική τάξη δεν κατόρθωσε να επηρεάσει σημαντικά και καθοριστικά την πολιτική σκηνή της χώρας, ώστε να επιβάλει τις θέσεις της.

Σχετικά με το θέμα του εκκλησιαστικού τσιφλικαδισμού, θα ήθελα να επισημάνω ότι θέματα σχετικά με την εκκλησιαστική περιουσία παραμένουν εκκρεμή μέχρι τις μέρες μας.

Ερώτηση: Ποια η στάση του Καφαντάρη στην εξέγερση του Κιλελέρ;

Κ. Αρώνη - Τσίχλη: Δεν έχω υπόψη μου κάποια δήλωση του Γ. Καφαντάρη σχετικά με τα γεγονότα του Κιλελέρ.

Μ. Γκιόλιας: Έχω την εντύπωση ότι η κ. Αρώνη με την απάντησή της υποβαθμίζει τον λαϊκό παράγοντα του ιστορικού γίνεσθαι. Είπε ότι δεν υπήρχαν συγκεκριμένα αιτήματα. Αλλά οι εξεγέρσεις στα Επτάνησα, στην Αιτωλοακαρνανία, στην Εύβοια, γίνονταν για απαλλοτριώσεις των τσιφλικιών.

Κ. Αρώνη - Τσίχλη: Εγώ ανέφερα ότι οι εξεγερμένοι κατά την οθωνική περίοδο δεν έχουν συγκεκριμένα αγροτικά αιτήματα. Για παράδειγμα, σε καμία επαναστατική προκήρυξη εκείνης της εποχής δεν προβάλλεται, δεν αναφέρεται καν το θέμα της διανομής των εθνικών γαιών. Για τις μεταγενέστερες περιόδους είπα ότι το αγροτικό κίνημα δεν ήταν ιδιαίτερα ισχυρό.

Μ. Γκιόλιας: Μετά την Επανάσταση οι αγρότες εξεγείρονται και ματώνουν τη γη με αίτημα την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Το πρόβλημά μας είναι αν την αναγέννηση του 1909 μπόρεσε να την πραγματοποιήσει ο ελληνικός φιλελευθερισμός, αν μπόρεσε να την πραγματοποιήσει ο Βενιζέλος. Η γνώμη μου είναι ότι κάθε φορά δίνονταν αποσπασματικές λύσεις κάτω από την πίεση των λαϊκών προβλημάτων του λαϊκού παράγοντα, και γι' αυτό δεν υπήρξε από το κράτος μια ολική και επιστημονικά επεξεργασμένη αντιμετώπιση του αγροτικού προβλήματος. Οι φορείς του Κόμματος των Φιλελευθέρων και ο Βενιζέλος προσωπικά σύρεται από τον τσιφλικαδισμό για να μη δώσει απάντηση στο καίριο αυτό πρόβλημα που προσδιόριζε το 70% αν όχι το 80% του ελληνικού λαού. Χαρακτηριστικό ακόμα αυτού του πράγματος ήταν και η μεγάλη αντίδραση του εκκλησιαστικού τσιφλικαδισμού και το γεγονός ότι, ενώ ο Βενιζέλος έδινε υποσχέσεις για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, βλέπουμε στην Αναθεωρητική Συνέλευση του 1911 να μην πραγματοποιείται αυτή και, ενώ γίνονταν συζητήσεις για τους αγρότες, για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, παράλληλα ο Βενιζέλος, μέσω του πρεσβευτή Πολίτη διαβεβαιώνει το Πατριαρχείο: «Μην ανησυχείτε, καμία μεταρρύθμιση δεν γίνεται».